

ปราสาทนกหัสดีลิงค์ในพิธีกรรมส่งสการพระสงฆ์ในล้านนา : สถานภาพและคุณค่าที่ยังคงอยู่

Hassadeelink Bird-Shaped Coffins Used for Northern Monks' Cemetery Ceremony in Lanna Society: Status and Existing Values

ณรงค์ เจนใจ*

Narong Jenjai

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

Chiangrai Rajabhat University

*win_cr@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เขียนขึ้นเพื่ออธิบายความหมาย บทบาท และคุณค่าของปราสาทนกหัสดีลิงค์ที่เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมส่งสการศพพระสงฆ์ในล้านนาที่เป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ทางความเชื่อและสังคมคนล้านนา ผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตำรา รวมถึงการศึกษากับผู้รู้ในพิธีกรรมส่งสการและสละหรือช่างผู้มีประสบการณ์ในการสร้างปราสาทนกหัสดีลิงค์ในภูมิภาคล้านนา

นกหัสดีลิงค์หมายถึงสัตว์ป่าหิมพานต์ที่มีปีกและมีหางอย่างนก มีหัวเป็นช้างมีลำตัวขนาดใหญ่ มีกำลังเทียบเท่าช้าง 5 เชือก ในคติความเชื่อของคนล้านนาเชื่อว่านกหัสดีลิงค์เป็นพาหนะของผู้มีบุญบารมี ปัจจุบันมีการเปลี่ยนผ่านจากตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับนกหัสดีลิงค์สู่สัญลักษณ์ทางความเชื่อที่สะท้อนออกมาเป็นปราสาทนกหัสดีลิงค์มีการขึ้นโครงสร้างจากไม้ ตกแต่งลวดลายด้วยกระดาดฉลุลายสีสันต่าง ๆ ใช้บรรจุโลงศพและทำการประชุมเพลิงไปพร้อมกันทั้งศพและปราสาท ในด้านการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์และคุณค่าของปราสาทนกหัสดีลิงค์ในสังคมล้านนามีการแสดงออก 4 ด้าน ได้แก่ 1) บทบาทการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์เชิงอำนาจและฐานะทางสังคม 2) สัญลักษณ์เชิงวัฒนธรรมที่ส่งต่อความร่วมมือและการอนุรักษ์ 3) สะท้อนถึงคุณค่าด้านเศรษฐกิจ และ 4) คุณค่าด้านศิลปะและสุนทรียภาพ

คำสำคัญ: ปราสาทนกหัสดีลิงค์ พิธีกรรม บทบาท ส่งสการ

Abstract

This article has a purpose aimed to explain the meaning, roles, and values of Hussadeelink bird-shaped coffins used for the northern monks' cemetery ceremony in the Lanna kingdom. It presented to the Lanna villagers' beliefs and society. Both literature reviews and the Lanna experiencing experts' panel discussions on how to invent Hussadeelink bird-shaped coffins were carried out for data summary.

The findings of the study revealed that the "Hussadeelink bird" had its wing and bird head as well as five equivalent power elephants found in the Hinmaphan forest, resembling its gigantic elephant body. Furthermore, it was believed that Hussadeeling birds belonged to grandeur. In fact, a legend related to "Hussadeelink bird's beliefs transforming into Hussadeelink bird-styled coffins, which are made of wood covered with colorful striped paper. Both dead corpses and coffins are also used for cemetery ceremonies. In conclusion, the presentation for the symbol and values of Hussadeelink bird-shaped coffins found in the Lanna society was divided into four major aspects: 1) Roles in representing authority-symbolized performances and social status; 2) Cultural symbol influencing social cooperation and conservation; 3) Reflections on economic values and 4) Reflections on atrial and aesthetic values.

Keywords: Hussadeelink bird-shaped coffin, ceremony, roles, releasing into the heaven

บทนำ

ในภูมิภาคภาคเหนือตอนบนหรือที่เรียกว่า “ล้านนา” เป็นดินแดนที่เจริญด้วยอารยธรรมและศิลปะ ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาอย่างยาวนาน พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองดินแดนล้านนาทุกพระองค์ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองมาโดยตลอด จึงพบเห็นวัดใหญ่น้อยที่มีอยู่ทั่วอย่างมากมายในดินแดนล้านนา ผู้คนในดินแดนแถบนี้นับถือศาสนาพุทธกันอย่างแพร่หลาย การนับถือและศรัทธาในพระพุทธศาสนาของคนล้านนามีมาตั้งแต่อดีตที่ส่งผลให้เกิดประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ประเพณีหนึ่งที่เป็นการสะท้อนถึงความเชื่อและศรัทธาในพระศาสนาคือการส่งสการหรือการจัดงานศพ งานศพตามความเชื่อของคนล้านนาถือว่าการประกอบพิธีกรรมสุดท้ายของมนุษย์เป็นการเปลี่ยนผ่านไปสู่โลกของชีวิตหลังความตายหรือการเข้าสู่โลกของวิญญาณ เป็นพิธีกรรมซึ่งเป็นผลมาจากคติความเชื่อความเชื่อที่สะท้อนออกมาในหลายรูปแบบมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคม ตั้งแต่เกิดจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต สำหรับคนล้านนาจะให้ความสำคัญต่อการจัดงานศพอย่างมาก โดยเฉพาะการปลงศพพระเถระชั้นผู้ใหญ่ เจ้านายหรือชนชั้นสูงผู้มีฐานะทางสังคมที่เป็นการแสดงความรักความห่วงใย ความกตัญญู เป็นการให้เกียรติและยกย่องคุณงามความดี ที่ถือว่าการกระทำสักการะแก่ผู้วายชนม์เป็นครั้งสุดท้าย (Khemmuk, 2010 & Rupin, 2010) โดยมักทำกันเป็นการใหญ่โต มีการสร้างปราสาทนกหัสติลักษณ์เพื่อใช้ในการปลงศพและเครื่องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีความยิ่งใหญ่วิจิตรงดงาม

งานศพพระสงฆ์ที่เป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่หรือเป็นที่นับถือของผู้คน จะมีการจัดงานที่ยิ่งใหญ่กว่าคนธรรมดาจึงใช้ปราสาทนกหัสติลิงค์เพื่อใช้ในงานส่งสการงานศพพระสงฆ์ ซึ่งเป็นการแสดงถึงบารมีและคุณงามความดีของพระสงฆ์รูปนั้น นอกจากนี้จะเป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมแล้วปราสาทนกหัสติลิงค์ยังมีบทบาทในเชิงคติชนวิทยาของคนล้านนาที่สะท้อนถึงมุมมองต่าง ๆ ที่เกิดจากระบบคิดและการแทนที่เชิงสัญลักษณ์ของคนล้านนา ดังนั้นเพื่อเป็นการอธิบายขยายความถึง ประวัติความเป็นมาและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับปราสาทนกหัสติลิงค์ที่สะท้อนให้เห็นถึงคติชนวิทยาเชิงสัญลักษณ์ของชนชาวล้านนา ผู้เขียนได้พยายามศึกษา ค้นคว้าจากเอกสารตำรา รวมถึงการศึกษากับผู้ที่เกี่ยวข้องมาเป็นระยะเวลาหลายปี เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ของการใช้ปราสาทนกหัสติลิงค์ในภูมิภาคแถบภาคเหนือที่ยังคงนิยมสร้างปราสาทนกหัสติลิงค์ในการประกอบพิธีศพของพระสงฆ์และมีจำนวนเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี ซึ่งผู้เขียนจะได้อธิบายความตามข้อคำถาม 3 คำถาม คือ ปราสาทนกหัสติลิงค์คืออะไร ใช้อย่างไร และแสดงออกถึงอะไร

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาเรื่องปราสาทนกหัสติลิงค์ในปัจจุบันยังไม่มีการศึกษามากนัก โดยส่วนมากจะเป็นการกล่าวถึงในลักษณะของตำนานเรื่องเล่าจากรุ่นสู่รุ่นหรือเป็นการตั้งกระทู้สนทนาในเว็บไซต์ต่าง ๆ เท่านั้น ซึ่งหากกล่าวถึงปราสาทนกหัสติลิงค์ อาจกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

การศึกษาของ Chaikul (2003) & Cittasamyaro (2010) ได้นำเสนอถึงบริบททางวัฒนธรรมและสังคมของการทำปราสาทในสังคมล้านนาว่าการทำปราสาทศพไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนว่าเริ่มทำขึ้นเมื่อใด แต่พบว่าการใช้ไม้ธูป ฝ้ายหรือบุษบก ปราสาทศพเกิดขึ้นจากความเชื่อของมนุษย์ซึ่งเกิดจากความเชื่อที่มาจากศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ในเรื่องเขาพระสุเมรุอันเป็นแกนกลางของจักรวาล ซึ่งเป็นความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ โดยมีการเปลี่ยนผ่านจากคติความเชื่อสู่การสร้างสรรค์เชิงสัญลักษณ์สู่การสร้างปราสาทศพในปัจจุบัน จากพงศาวดารโยนกได้กล่าวถึงข้อมูลการสร้างปราสาทศพศพว่ามีขึ้นในปลายสมัยราชวงศ์มังรายครองเมืองเชียงใหม่ ใช้ในพิธีปลงพระศพของนายพระยาวิสุทธราชเทวีผู้ครองนครพิงค์เชียงใหม่ ต่อมาจึงได้มีการใช้ในพิธีกรรมปลงศพของพระภิกษุและเจ้านายและแพรวหลายไปสู่ชาวบ้านสามัญชน จากข้อมูลดังกล่าวจึงพอสันนิษฐานได้ว่าการทำปราสาทศพน่าจะเริ่มมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายโดยมีวัตถุประสงค์ในการใช้ปราสาทศพสำหรับกษัตริย์ ชนชั้นผู้ปกครอง เพื่อใช้เป็นที่พำนักอาศัยภายหลังชีวิตหลังความตาย

จากการศึกษาของ Phanichphant (2005) ในหนังสือเรื่องวิถีล้านนาที่ได้กล่าวถึงการสร้างปราสาทนกหัสติลิงค์ โดยสรุปได้ว่าในอดีตมีการจัดเตรียมสร้างปราสาทบุษบกเทินบนหลังนกหัสติลิงค์ขนาดใหญ่ ปราสาทนิยมสร้างด้วยไม้จ้าว ไม้ไผ่สาน กระดาษสีเงินทองอย่างวิจิตรพิสดารบนแพซุงไม้ตาล ไม้มะพร้าว เรียกว่าแม่เรือเป็นแพเลื่อนมีแม่สะดึงที่ใช้ผูกลากไปบนพื้นดินได้ ตัวปราสาทนิยมสร้างทรงจัตุรมุข หลังคาซ้อนสี่ยอดฉัตรที่ยอดก็ขึ้นตามแต่ฐานะของผู้วายชนม์ ทรวดทรงปราสาทค่อนข้างสูงชะลูดหลายสิบศอก ขึ้นไป ประดับลวดลายงานกระดาษฉลุอันเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะพื้นบ้านล้านนาด้านนกหัสติลิงค์นิยมทำกลไกให้ส่ายหัวไปมาได้เหมือนช้างจริง ขยับปีก กระดิกหู กระพริบตา พร้องวงและงาที่สามารถกวัดไปรายข้าวตอกดอกไม้ได้อีก ปราสาทนกหัสติลิงค์ที่สวยงามถือว่าเป็นเกียรติยศของผู้ตาย อีกทั้งยังเป็นผลงานการแสดงออกที่ดีของช่างพื้นบ้าน ซึ่งจะมีการเปรียบเทียบฝีมือของงานแต่ละสายสกุลช่างแห่งสำนักต่าง ๆ จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปถึงลักษณะของปราสาทนกหัสติลิงค์ได้ว่าเป็นปราสาทศพที่ใช้

ประกอบงานสังสการหรืองานเผาศพของพระสงฆ์ผู้ทรงสมณศักดิ์ ผู้มีพรรษามากและเป็นที่ยอมรับนับถือของคนล้านนาไทย ซึ่งมีขนาดใหญ่โตกว่าปราสาทศพที่ให้กับประชาชนทั่วไป ในขณะที่ Cittasamyaro (2010) ได้กล่าวถึงการทำปราสาทศพของชาวพุทธล้านนามีคติความเชื่อเชิงวัฒนธรรมที่เชื่อว่า การสร้างปราสาทศพให้แก่ผู้วายชนม์เพื่อเป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูตเวทีตารธรรม ตามหลักการแห่งพระพุทธศาสนา ด้านการยกย่องเชิดชูเกียรติ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็แสดงออกซึ่งความกตัญญูตเวทีต่อบรรพชน ครั้นล่วงลับดับสังขารก็ยกย่องเชิดชูเกียรติซึ่งวัฒนธรรมของคนล้านนาเกี่ยวกับพิธีศพนั้น เป็นความเชื่อที่ฝังรากลึกในวิถีชีวิตของคนเมืองมานานนับร้อยปี เมื่อมีคนตายจะต้องจัดงานศพขึ้นเพื่อเป็นการไว้อาลัยแก่คนตายอย่างสมเกียรติ พิธีศพของคนล้านนาจะมีความแตกต่างจากพิธีศพของคนในภาคอื่น คือการจัดแต่งปราสาทใส่ศพประดับประดาด้วยดอกไม้สดหรือดอกไม้แห้งให้แลดูสวยงาม นับว่าเพื่อเป็นการยกย่องผู้ตายให้ได้ขึ้นไปสู่สรวงสวรรค์

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น ทำให้ทราบว่าธรรมเนียมการการใช้ปราสาทนกหัสติลิงค์ในการประกอบพิธีศพพระเถระและบุคคลชั้นสูงในบริบทสังคมล้านนามีมาอย่างยาวนาน มีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่อง มีการพัฒนาทักษะฝีมือเชิงช่างที่วิจิตรงดงาม มีการเปลี่ยนผ่านจากตำนานเรื่องเล่าสู่เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมงานศพในรูปแบบของปราสาทนกหัสติลิงค์ที่ยิ่งใหญ่และสวยงามในปัจจุบัน

ปราสาทนกหัสติลิงค์คืออะไร

หากกล่าวถึงประวัติและตำนานของนกหัสติลิงค์ในพื้นที่ภาคเหนือยังคงปรากฏความเชื่อและการใช้นกหัสติลิงค์ในการประกอบพิธีศพอยู่มาโดยตลอด มีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ความเชื่อให้เหมาะสมตามยุคตามสมัยซึ่งมีความเชื่อที่ว่านกหัสติลิงค์เป็นสัตว์ป่าหิมพานต์ เรื่องราวของนกหัสติลิงค์ไม่มีปรากฏแน่ชัดแต่พอจะพบร่องรอยการกล่าวถึงได้จากนิทานชาดกบ้าง ตำราสัตว์ป่าหิมพานต์บ้าง สรุปความพอสังเขปได้ว่านกหัสติลิงค์เป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง ลำตัวเป็นนก มีปีก มีหางอย่างนก แต่มีหัวเป็นช้าง มีลำตัวที่ใหญ่โตอีกทั้งมีกำลังเทียบเท่าช้าง 5 เชือกมารวมกัน มีลักษณะตัวเป็นหงส์หรือนกแต่มีหัวเป็นช้าง เป็นสัตว์ที่คู่บุญสำหรับผู้มีบุญบารมีมาก เช่น เจ้านาย พระเถระ เป็นต้น โดย Thamthi (2007) ได้ให้ความหมายของนกหัสติลิงค์ที่เรียกสั้น ๆ ว่า “นกหัสถ์” ซึ่งนกหัสถ์จะมีรูปร่างเป็นนกในวรรณคดีมีขนาดใหญ่มีหัวเป็นช้าง นกหัสติลิงค์ใช้สำหรับพิธีศพของพระเถระผู้สูงด้วยวิญญูและทรงสมณศักดิ์ จะได้รับความสนใจเป็นพิเศษ โดยคติความเชื่อโบราณของคนล้านนาพระเถระและเจ้านายได้รับการยกย่องในสังคมเป็นชนชั้นสูง เมื่อมรณภาพจะไปจุติในภพที่สูงกว่าหรือเป็นเทพสถิตในสรวงสวรรค์ชั้นต่าง ๆ บนเขาพระสุเมรุอันเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นจากความเชื่อระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ผสมกัน ตามประเพณีที่ทำกันมาแต่โบราณ งานศพของพระสงฆ์จะมีการทำเป็นรูปนกหัสติลิงค์ถือว่าเป็นพาหนะของผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ พบเรื่องราวของนกหัสติลิงค์ปรากฏอยู่ในพงศาวดารโยนกในครั้งการสร้างเมืองหรือญูชัยที่กล่าวว่าพระวสุเทพดาบสและพระสุกทันตฤาษีได้ใช้ให้นกหัสติลิงค์ไปยงมหาสมุทรนำเอาหอยสังข์ขนาดใหญ่มาได้ แล้วก็ให้นำหอยนั้นไปส่งแก่พระดาบสทั้งสองยังสถานที่อันจะสร้างนครนั้น จะเห็นได้ว่านกหัสติลิงค์ได้มีส่วนช่วยในการสร้างเมืองแก่ฤาษีทั้ง 2 ทั้งนี้เนื่องด้วยเป็นนกที่มีขนาดลำตัวที่ใหญ่มีกำลังมากมายสามารถนำเอาสิ่งที่เกินวิสัยของสัตว์ทั่วไปจะพึงกระทำได้นำมาให้แก่ฤาษีทั้ง 2 จากความเชื่อและตำนานที่ได้กล่าวมาข้างต้นได้ส่งผลมาถึงปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนผ่านทางความเชื่อของนกหัสติลิงค์มาสู่การสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา การทำปราสาทในล้านนาไม่มีหลักฐานที่ชัดเจน

ว่าเริ่มทำขึ้นเมื่อใด แต่หลักฐานเก่าแก่จากพงศาวดารโยนกที่ได้กล่าวถึงการใช้วิมานหรือบุษบก ซึ่งเป็นต้นแบบของปราสาทศพนในปัจจุบัน ได้ระบุว่ามีการสร้างขึ้นปลายสมัยราชวงศ์มังรายครองเมืองเชียงใหม่ (Cittasamyaro, 2010) และมีหลักฐานปรากฏว่ามีการสร้างปราสาทศพนต่างบนสัตว์หิมพานต์ขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2121 ในงานพระราชพิธีปลงพระบรมศพของพระนางวิสุทธิเทวี กษัตริย์ล้านนาราชวงศ์มังราย พระองค์สุดท้าย (พ.ศ. 2107–2121) ซึ่งปกครองล้านนาในฐานะเป็นเมืองประเทศราชของพม่าและได้กลายเป็นต้นแบบธรรมเนียมการปลงพระศพบนชั้นสูงของล้านนาในช่วงเวลาต่อมา (Sukkhata, 2019)

ตำนานและความเชื่อเหล่านี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อตามคติชนวิทยาของคนล้านนาที่มีความเชื่อในเรื่องไตรภูมิพระร่วงที่เกี่ยวข้องกับนรกสวรรค์ มีการใช้สัตว์ป่าหิมพานต์เป็นพาหนะในการนำส่งวิญญาณไปสู่สวรรค์ ที่เป็นจุดหมายสูงสุดของมนุษย์ทุกคน โดยเชื่อว่าเจ้านายและพระสงฆ์เป็นบุคคลที่มีบุญบารมีสูง เมื่อเสียชีวิตลงไปในนรกวิญญานจะต้องขึ้นสวรรค์หรือกลับสู่ภพภูมิของตน โดยเฉพาะพระสงฆ์ถือว่ามีการมีกรรมมากเมื่อมรณภาพลง วิญญานจะไปสถิตอยู่ ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์คนล้านนาจึงเลือกเอานกหัสดีลิงค์เป็นพาหนะที่ส่งดวงวิญญาณของพระสงฆ์สู่สวรรค์ ซึ่งเชื่อว่าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ตั้งอยู่บนยอดสุดของเขาวงกตอยู่ท่ามกลางทะเลที่กว้างใหญ่และมีความสูงชัน ดังนั้นการพาดวงวิญญาณสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นจำเป็นที่จะต้องอาศัยสัตว์ป่าหิมพานต์ ซึ่งเป็นสัตว์ที่คุ้นเคยเส้นทาง นอกจากคุ้นเคยเส้นทางแล้วยังต้องมีความแข็งแรงจึงได้เลือกเอานกหัสดีลิงค์ที่มีพลังกำลังมาก และมีลักษณะเป็นนกที่สามารถบินได้ ลอยน้ำได้ และเดินบนดินได้ จึงมีความเหมาะสมที่จะเป็นพาหนะนำดวงวิญญาณสู่สวรรค์ หากเป็นสัตว์ชนิดอื่นไม่เหมาะสมเพราะสัตว์บกลงน้ำไม่ได้ ส่วนสัตว์น้ำก็ขึ้นบกไม่ได้

ในส่วนของรูปแบบและส่วนประกอบของปราสาทนกหัสดีลิงค์ โดยทั่วไปจะมีลักษณะเช่นเดียวกัน กล่าวคือมีเขตราชวัตรล้อมปราสาทให้เป็นบริเวณพิธี มีเสาที่ทำจากต้นไม้ทั้งต้นจำนวน 4 ต้นปักอยู่สี่มุมราชวัตรเพื่อชิงผ้าเพดาน (ผ้าสังฆาฏี) มีฐานทำด้วยไม้หรือฐานที่ทำมาจากดินขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสถานที่และการออกแบบ มุมฐานปราสาทจะมีปราสาทน้อยหรือบุษบกอยู่สี่มุม ตรงกลางฐานเป็นปราสาทนกหัสดีลิงค์ ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงคติความเชื่อที่เกี่ยวกับไตรภูมิพระร่วงที่กล่าวถึงระบบจักรวาล ดังนั้นการประกอบปราสาทในการส่งสการนั้นจึงมีการกันราชวัตรรอบปราสาทนกหัสดีลิงค์เพื่อสมมุติเป็นอาณาบริเวณของทะเลสีทันดร มีปราสาทน้อยหรือบุษบกอยู่ที่มุมฐานที่ตั้งปราสาทแทนทวีปทั้งสี่

ภาพที่ 1 รูปปราสาทนกหัสดีลิงค์ งานพระราชทานเพลิงศพพระเทพสิทธินายก วันที่ 17 มีนาคม 2562

ที่มา: วัดพระสิงห์ (พระอารามหลวง)

การสร้างปราสาทนักษัตติลึงค์ในยุคปัจจุบันมีลักษณะการสร้าง รูปแบบ ความหมาย และความเชื่อ ไม่แตกต่างไปจากในยุคสมัยก่อน อาจมีความแตกต่างกันบ้างในรูปแบบของรายละเอียดความประณีต ความละเอียดอ่อนของลวดลาย แต่ในยุคปัจจุบันจะมีความงดงามและสวยงามกว่าในอดีตเพราะด้วยเทคโนโลยีรวมถึงเครื่องมือเครื่องมือนานาชนิด ที่มีความทันสมัยมากกว่าอดีต การสร้างปราสาทนักษัตติลึงค์ ในปัจจุบันจะนิยมสร้างให้ตั้งอยู่กับที่ ทำฐานและเชิงตะกอนอยู่กับที่ ไม่มีการชักลากเหมือนอดีต แต่สิ่งหนึ่ง ที่เป็นเสน่ห์และความงามของปราสาทนักษัตติลึงค์ในปัจจุบัน คือรูปแบบเฉพาะของช่างแต่ละคนที่จะ จินตนาการในการสร้างสรรค์และการประดับตกแต่ง ปราสาทนักษัตติลึงค์ที่มีปรากฏในปัจจุบันของ ช่างแต่ละคนจะเป็นการจำลองเขาพระสุเมรุเหมือนกัน แต่จะแตกต่างกันในส่วนของเรือนปราสาทที่มี รูปแบบที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับความคิดสร้างสรรค์ของช่างแต่ละคน จากข้อมูลการศึกษาของ Jenjai (2012) ได้อธิบายถึงองค์ประกอบของปราสาทนักษัตติลึงค์ไว้ ดังนี้

องค์ประกอบของปราสาทนักษัตติลึงค์ไว้ ดังนี้

1. **ตัวปราสาท** เป็นการวางปราสาทศพนซ้อนทับบนหลังนักษัตติลึงค์ ซึ่งเป็นการจำลองมาจาก ปราสาทราชวังจะมีความวิจิตรงดงาม สร้างมาจากไม้เนื้ออ่อน มียอดและสูงใหญ่ใช้สำหรับการใส่หีบศพ และนำไปเผาพร้อมกับศพและโลงเมื่อสิ้นสุตพิธีศพ

2. **ตัวนักษัตติลึงค์** ขึ้นโครงสร้างด้วยไม้เนื้ออ่อน ไม้ไผ่ และประดับตกแต่งด้วยกระดาสีต่าง ๆ โดยมีลักษณะลำตัวเป็นหงส์หรือนกมีหัวเป็นช้างมีวงมิงาเหมือนช้างทุกประการ มีลักษณะที่เด่นคือ กระดาสีที่นำมาทำเป็นขนและตกแต่งตัวนกที่มีจำนวน 5 สี ดังคำกล่าวที่ว่า “หัวเป็นช้าง ตัวเป็นหงส์ ขนเบญจา”

3. **เรือนปราสาท** ขึ้นโครงจากไม้เนื้อแข็ง และนำไม้เนื้ออ่อนมาประกอบตกแต่งให้เป็นรูปปราสาท ตกแต่งด้วยกระดาสีลวดลายต่าง ๆ เพื่อความสวยงาม ตัวเรือนปราสาทประกอบด้วย 3 ส่วนหลักได้แก่

3.1 **ฐานปราสาท** ขึ้นโครงจากไม้เนื้อแข็งและตกแต่งเพิ่มเติมโดยใช้ไม้เนื้ออ่อนมาทำให้เกิดความอ่อนช้อยและการเกิดมิติฐานปราสาท โดยรวมแล้วทั้งหมดจะใช้ฐานปราสาทแบบแท่นแก้ว ซึ่งลักษณะเด่นคือจะมีส่วนของลายกระดุกงูคั่นกลางของฐาน มีการย่อมุม และประดับกระดาสีเพื่อให้ เกิดความสวยงาม ลายฉลุที่ใช้จะไม่มีแบบตายตัวขึ้นอยู่กับช่างผู้สร้างจะจินตนาการ แต่ที่เหมือนกันทุกฐาน คือ ลายบัวคว่ำและบัวหงายซึ่งจะมีอยู่ทุกฐานของปราสาททุกหลัง นอกจากนั้นยังมีลายขาสิงห์ (ขาสิงโต) ขึ้นล่างสุดของฐานปราสาทเรียกว่าลายตีนธรณี เนื่องจากเป็นฐานชั้นล่างสุดที่อยู่ติดกับพื้น ซึ่งเป็นการจำลองมาจากฐานของธรรมมาศในล้านนา

3.2 **หลังคา** ขึ้นโครงด้วยไม้เนื้อแข็งและเพิ่มเติมด้วยไม้เนื้ออ่อน เพื่อให้เกิดความอ่อนช้อยและ เกิดมิติ ประดับด้วยกระดาสีลวดลายต่าง ๆ ซึ่งส่วนของหลังคาจะตกแต่งด้วยส่วนต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสวยงาม ได้แก่ ซ่อฟ้า ใบระกา หน้าบัน กงปูลีว ตุงตี่ และแว้งระย้า เป็นต้น

3.3 **เรือนยอด** ยอดเป็นส่วนที่อยู่บนสุดของปราสาทซึ่งต้องมีความแข็งแรงมาก เพราะปราสาท นักษัตติลึงค์จะมีขนาดใหญ่และสูงมาก ซึ่งส่วนยอดจะโดนลมแรงในช่วงฤดูแล้ง ดังนั้นส่วนยอดจะต้องมี ความแข็งแรงเพื่อป้องกันการโดนลมพัดจนหักลงมา ส่วนยอดนั้นจะต่อมาจากส่วนของหลังคา ซึ่งประกอบ ไปด้วยนาคน้อย กระจิง ระฆังคว่ำ ปลียอด ฉัตร และยอด

ปราสาทนักษัตรลึงค์ใช้งานอย่างไร

การใช้งานปราสาทนักษัตรลึงค์ในการประกอบงานศพของเจ้านาย พระสงฆ์ และบุคคลชั้นสูงในอดีต ใช้วิธีการฉุดลากปราสาทที่บรรจุศพออกไปทำการประชุมเพลิงนอกเมือง นอกเขตชุมชน โดยการใช้พลั้งคน และช้างในการฉุดลาก ประเพณีลากปราสาทที่ใช้ในพิธีกรรมการส่งสการพระสงฆ์ที่ใช้ปราสาทนักษัตรลึงค์ไว้ว่าเป็นประเพณีอันเนื่องมาจากการทำบุญในงานประชุมเพลิงศพพระเถระผู้เจริญพรรษาและเป็นผู้ที่เคยบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่สังคมมาตามธรรมเนียมของชาวล้านนาเมื่อพระเถระมรณภาพลงคณะศิษย์และผู้ศรัทธาจะมีการจัดสร้างเมรุขนาดใหญ่ในรูปแบบของปราสาทที่ประณีตวิจิตรงดงามบนหลังนักษัตรลึงค์ที่เรียกสั้น ๆ ว่า “นักษัตร” ซึ่งนักษัตรนี้จะมีรูปร่างเป็นนกในวรรณคดี มีขนาดใหญ่ มีหัวเป็นช้างวางบนตะเข้ที่ทำด้วยไม้ขนาดใหญ่แล้วใช้คนฉุดลากไปยังสถานที่ทำการประชุมเพลิง (Thamthi, 2007) ประเพณีลากปราสาทเป็นการทำศพพระสงฆ์ที่สำคัญหรือพระสงฆ์ที่เป็นผู้อาวุโส มีอายุพรรษามากบางรูปอาจได้รับการนับถือศรัทธาจากประชาชนทำพิธีกรรม “ฮตสรง” ยกย่องให้เป็น “ครูบาสังฆะ” จะกระทำด้วยการใส่เรือนศพทำเป็นปราสาทลากไปสู่ป่าช้าของชาวล้านนาไทย และเรือนปราสาทวางอยู่บนไม้แม่สะดึงมีล้อเลื่อนไปด้วย ชาวไทยใหญ่จึงเรียกว่า “ปอยล้อ” คือ การลากศพไปด้วยล้อเลื่อนนั่นเอง ประเพณีลากปราสาทศพของชาวล้านนาไทยทำกันอย่างใหญ่โตมาก โดยประเพณีการทำศพพระสงฆ์ที่นิยมกันหากกล่าวถึงการถวายเพลิงศพดังที่ Payomyong (1994) & Ketprom (2001) ได้สรุปภาพรวมมีการดำเนินการที่ปรากฏอยู่ 2 แบบ ดังนี้

1. ถวายเพลิงศพลากปราสาทธรรมดา หมายถึง พระสงฆ์ที่เป็นผู้อาวุโสมีอายุพรรษามาก แต่ไม่ได้รับสมณศักดิ์เป็นครูบาของประชาชนธรรมดา การทำศพแบบนี้มีการลากปราสาทไปถึงที่แล้วก็ทำพิธีบังสุกุลเผาธรรมดา

2. ถวายแบบขอพระราชทานเพลิงศพ หมายถึง การขอพระราชทานไฟหลวงจากพระเจ้าแผ่นดินใช้สำหรับพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ เช่น เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอที่มรณภาพลง การทำแบบนี้นอกจากจะลากปราสาทแล้ว ยังมีเจ้าหน้าที่เชิญไฟพระราชทานพร้อมกับมีผู้แทนของพระองค์มาเป็นผู้ประกอบพิธีพระราชทานเพลิงศพ โดยส่วนมากเป็นผู้แทนจากสำนักพระราชวังหรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในจังหวัด เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นต้น

ในปัจจุบันยังคงมีการใช้ปราสาทนักษัตรลึงค์ในงานส่งสการพระสงฆ์เท่านั้น โดยทั่วไปการใช้ปราสาทนักษัตรลึงค์จะใช้สำหรับพระมหาเถระ (20 พรรษาขึ้นไป) พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ในอดีตการเผาศพพระมหาเถระหรือครูบาสังฆะมักนิยมลากจูงโดยแรงคน เพื่อฉุดลากไปสู่บริเวณที่ทำการฌาปนกิจที่ทางวัดได้จัดเตรียมไว้ในบริเวณที่เหมาะสม ซึ่งจะอยู่ห่างออกไปจากบริเวณวัดโดยมากจะเป็นบริเวณทุ่งนา พื้นที่โล่งที่มีพื้นที่กว้างขวางพอสมควรและต้องเป็นสถานที่สาธารณะของหมู่บ้าน ได้แก่ บริเวณวัด ลานเอนกประสงค์ โรงเรียน หรือป่าช้า เนื่องจากปราสาทนักษัตรลึงค์นั้นจะมีขนาดใหญ่โต ซึ่งบริเวณวัดมีอาณาเขตที่คับแคบและมีสิ่งก่อสร้างมากถ้าเผาในวัดนั้นอาจจะก่อให้เกิดอันตรายจากการเกิดเผาได้ ดังนั้นจึงมักนิยมที่จะเผาในที่โล่งเพื่อป้องกันอันตรายจากไฟ การลากปราสาทนั้นจำเป็นต้องใช้กำลังคนในการฉุดลากเป็นจำนวนมากใช้เวลาในการฉุดเป็นระยะเวลานาน เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาในกลุ่มคนในชุมชนที่มีต่อพระสงฆ์รูปนั้น ๆ การลากปราสาทศพพระสงฆ์เชื่อว่ามีอานิสงส์มาก ดังนั้นเมื่อมีการส่งสการงานศพพระมหาเถระจะถือว่าเป็นงานบุญอันยิ่งใหญ่ จะมีผู้คนทั่วสารทิศเข้าร่วมลากจูงปราสาท ซึ่งในปัจจุบัน

การชักลากปราสาทศพไม่นิยมกันแล้วเนื่องจากความสะดวกของทุกฝ่ายทั้งผู้จัดงาน คณะศรัทธา และแขกผู้ร่วมงาน เนื่องจากปัจจุบันมีการพัฒนาทางด้านถนนหนทาง เส้นทางคมนาคมขนส่ง รถยนต์ รวมทั้งเสาไฟฟ้าที่เป็นอุปสรรคในการชักลาก จึงนิยมสร้างฐานปราสาทไว้กับที่ในบริเวณที่กำหนดและมีการหามโลงศพเพื่อนำศพขึ้นปราสาทเพียงอย่างเดียวแทนการชักลาก ประเพณีลากปราสาทศพของล้านนาไทยทำกันอย่างใหญ่โตมาก แม้จะต้องใช้จ่ายเงินทองมากมายและเป็นการสิ้นเปลืองเงินทองอยู่บ้าง แต่ก็ให้ผลทางจิตใจและเป็นการสนองคุณครูบาอาจารย์ครั้งสุดท้าย ซึ่งท่านเป็นผู้เสียสละทางโลก งดเว้นจากสิ่งที่ชาวโลกประพฤติปฏิบัติกัน หันมาอยู่ทางนิรามิสสุข คือ ความสุขที่ไม่เจือปนด้วยอามิส อุทิศตนเพื่อพุทธศาสนา นับเป็นบุคคลตัวอย่างที่ควรแก่การยกย่องสรรเสริญประเพณีที่นิยมกันในปัจจุบัน ซึ่งการทำศพพระสงฆ์เป็นการอธิบายความถึงบทบาทและบารมีของพระสงฆ์ (Payomyong, 1994)

ภาพที่ 2 ภาพปราสาทนกหัสติลิงค์ งานพระราชทานเพลิงศพพระเทพสิทธินายก วันที่ 17 มีนาคม 2562

ที่มา: วัดพระสิงห์ (พระอารามหลวง)

ภาพที่ 3 ภาพการเผาปราสาทนกหัสติลิงค์งานพระราชทานเพลิงศพพระเทพสิทธินายก

ที่มา: วัดพระสิงห์ (พระอารามหลวง)

ปัจจุบันประเพณีการลากปราสาทศพได้ถูกปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลาเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงไปของสภาพสังคมจึงนิยมที่จะมีการประกอบปราสาทนกหัสติลิงค์ไว้อยู่กับที่ เนื่องจากปราสาทนกหัสติลิงค์ในปัจจุบันมีขนาดใหญ่โต เคลื่อนย้ายลำบาก รวมทั้งในปัจจุบันมีสิ่งปลูกสร้างที่มีขนาดใหญ่เสาไฟฟ้าและสายไฟที่ระโยงระยางทำให้มีปัญหาในการดูแลรักษา จึงนิยมที่จะสร้างไว้กับที่และทำการนำศพใส่ปราสาทน้อยดูแลรักษาไปยังปราสาทนกหัสติลิงค์แทนการลากปราสาทนกหัสติลิงค์ทั้งหลาย ดังเช่นงานพระราชทานเพลิงศพของพระเทพสิทธินายก อดีตเจ้าคณะจังหวัดเชียงราย ได้มีการชักลากศพจากวัดพระสิงห์ (พระอารามหลวง) ไปสู่ฌณพลพิธีที่จะประกอบพิธีการพระราชทานเพลิงศพ ณ พุทธมณฑล จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีการตั้งปราสาทนกหัสติลิงค์ไว้ที่นั่น การลากศพโดยการนำหีบศพใส่ในสะเปาคำที่มีการจัดถวายมีการประดับตกแต่งให้สวยงามและชักลากออกจากวัดเพื่อเคลื่อนย้ายไปยังฌณพลพิธีที่ห่างออกไปกว่า 20 กิโลเมตร

ปราสาทนกหัสติลิงค์แสดงออกถึงอะไรบ้าง

จากการใช้ปราสาทนกหัสติลิงค์ในการประกอบพิธีพระราชทานเพลิงศพพระมหาเถระในกลุ่มภาคเหนือ นอกจากเป็นองค์ประกอบหลักของงานศพแล้วยังแสดงถึงสถานภาพของปราสาทนกหัสติลิงค์ได้ดังนี้

1. การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ด้านอำนาจและฐานะทางสังคม

การใช้ปราสาทนกหัสติลิงค์เพื่อเป็นเครื่องประกอบพิธีศพของพระสงฆ์ของล้านนาในปัจจุบัน นอกจากจะทำให้เกิดความสวยงามยิ่งใหญ่ในพิธีกรรมแล้ว ปราสาทนกหัสติลิงค์ยังแสดงถึงอำนาจ การยอมรับ ความศรัทธาและฐานะของบุคคลนั้นด้วย การใช้ปราสาทนกหัสติลิงค์ในอดีตมักจะทำให้กับเจ้านายหรือเจ้าผู้ครองนครและบุคคลสำคัญของบ้านเมืองเป็นหลัก เพื่อแสดงให้เห็นถึงอำนาจและบุญบารมีของผู้นั้น เพราะพิธีศพถือเป็นเกียรติยศครั้งสุดท้ายให้แก่ผู้วายชนม์ที่สามารถเน้นย้ำสิทธิธรรมประการหนึ่งของกลุ่มชนชั้นปกครองว่าเจ้านายที่เป็นบุคคลสูงศักดิ์และศักดิ์สิทธิ์ของบ้านเมือง เป็นผู้ที่ถูกกำหนดมาจากรวงสวรรค์ชั้นฟ้าเพื่อลงมาสร้างสมบุญบารมีเมื่อยังมีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ เมื่อถึงกาลสิ้นชีพก็ต้องสร้างวิมานปราสาทหรือหากพิเศษก็จะสร้างเป็นวิมานปราสาทตั้งบนหลังสัตว์หิมพานต์รูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะนกหัสติลิงค์ให้ประทับและทำการส่งสการ (เผา) ไปด้วยกันทั้งหมดเพราะมีความเชื่อว่าสัตว์หิมพานต์เหล่านี้มีถิ่นอาศัยอยู่เชิงเขาพระสุเมรุ จึงสามารถเป็นพาหนะที่จะพาดวงพระวิญญาณและวิมานปราสาทขึ้นเหาะขึ้นเพื่อให้กลับไปเป็นเทพสถิตอยู่ในสรวงสวรรค์บนเขาพระสุเมรุ (Sansa, 2013) นอกจากนั้น การใช้ปราสาทนกหัสติลิงค์ประกอบพิธีกรรมของพระสงฆ์ในดินแดนล้านนายังมีส่วนคล้ายคลึงกันกับการใช้ประกอบพิธีศพของเจ้านายในสมัยก่อน ซึ่งปัจจุบันได้ยกเลิกไปแล้วจะเหลือเพียงการใช้ประกอบพิธีศพของพระสงฆ์เท่านั้น ในขณะที่เดียวกันจึงเป็นการแสดงถึงบทบาทที่สำคัญของพระสงฆ์ที่มีคุณงามความดี เป็นที่เคารพศรัทธาของผู้คน โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ มีอายุพรรษาสูง และมีสมณศักดิ์ด้วยแล้ว ชาวบ้านจะยินดีและเต็มใจที่จะประกอบพิธีกรรมและถวายทาน ดังที่ Sikka (2013) ได้อธิบายบทบาทของปราสาทนกหัสติลิงค์ที่มีต่อคนในท้องถิ่นอีสานไว้ว่า การประกอบพิธีศพแบบเมรุนกหัสติลิงค์เป็นการแสดงน้ำใจของผู้คน เพื่อเชิดชูเกียรติแด่ผู้วายชนม์ที่มีเชื้อสายของเจ้านายตามตำนานหรือพระเถระผู้ใหญ่ ซึ่งมีความสำคัญที่สร้างคุณงามความดี สร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ บ่งบอกถึงความกตัญญูต่อบุคคลที่ อันเป็นคุณธรรมที่น่ายกย่อง

2. สัญลักษณ์เชิงวัฒนธรรมที่ส่งต่อความร่วมมือและการอนุรักษ์

ปราสาทนากหัตถ์ยังคงบ่งบอกถึงความเป็นสัญลักษณ์เชิงวัฒนธรรม เป็นแหล่งรวมของศิลปะเชิงช่างสกุลล้านนาที่มีผลต่อการอนุรักษ์และสืบทอดที่สร้างคุณค่าในการสืบทอดและสร้างความร่วมมือของคนในสังคม ดังนี้

2.1 การทำปราสาทนากหัตถ์นอกจากจะเป็นการแสดงถึงงานเชิงช่างและความสวยงามยังแฝงอยู่ในการสร้างปราสาทนั้น คือ การอนุรักษ์และการสืบทอดงานศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ของคนล้านนาเอาไว้ไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลา กล่าวคือการทำปราสาทนากหัตถ์มีการสืบทอดที่สำคัญอยู่ 2 ประการ ได้แก่ ประการที่ 1 การสืบทอดด้านความเชื่อประเพณีพิธีกรรมในเรื่องชีวิตหลังความตายที่มีปราสาทนากหัตถ์ลึงค์ไปเกี่ยวข้องโดยเฉพาะงานศพของพระสงฆ์ ซึ่งในปัจจุบันยังคงมีการใช้ปราสาทนากหัตถ์ลึงค์ประกอบพิธีกรรมอยู่ถึงแม้จะมีกระแสของโลกาภิวัตน์เข้ามาเกี่ยวข้องก็ตาม แต่ความศรัทธาและความเชื่อก็ยังคงอยู่ในพุทธศาสนาในล้านนา และประการที่ 2 การสืบทอดและอนุรักษ์งานสกุลช่างล้านนา กล่าวคือการทำปราสาทนากหัตถ์ลึงค์นอกจากจะมีการจ้างงานแล้ว อีกนัยหนึ่งก็ยังมีถ่ายทอดเทคนิคการทำให้กับคนงานและนักเรียนหรือนักศึกษาที่มีความสนใจเข้ามาและศึกษาไปด้วยในตัว ดังจะเห็นได้จากการที่มีโรงเรียนต่าง ๆ ในชุมชนใกล้เคียงเข้ามาดูงานและศึกษาวิธีการทำ อีกทั้งการถ่ายทอดทักษะต่าง ๆ ของช่างผู้ทำปราสาทที่ถ่ายทอดและฝึกสอนให้กับคนงานในชุมชนที่มาทำงาน

2.2 การสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน การใช้ปราสาทนากหัตถ์ลึงค์ในงานศพแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์รูปนั้นต้องเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ พระสงฆ์ผู้ทรงสมณศักดิ์หรือเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นที่นับถือของคณะสงฆ์และสาธุชนทั้งหลาย ดังนั้นงานพระราชทานเพลิงศพจึงเกิดความร่วมมือกันจากหลายฝ่ายในชุมชน ทั้งคณะศิษยานุศิษย์ คณะศรัทธาของวัด คณะสงฆ์ และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องต่างให้ความร่วมมือในการจัดงานพระราชทานเพลิงศพในครั้งนี้ให้เกิดความยิ่งใหญ่ เรียบร้อยและสมเกียรติ มีการตั้งคณะกรรมการจัดงานทั้งในส่วน of คณะสงฆ์และประชาชน มีการแบ่งงานกันทำตามลำดับขั้นตอนทำให้เกิดความเรียบร้อยสวยงามและเป็นไปตามงานพระราชพิธี

2.3 แสดงออกซึ่งความเคารพกตัญญูต่อครูอาจารย์ ในสังคมล้านนามีความเชื่อในเรื่องของครูบาอาจารย์หรือผีครูที่เชื่อว่าหากจะทำกิจกรรมงานใดก็ตามผู้นั้นจะต้องมีครูบาอาจารย์ไว้คอยกำกับดูแลคุ้มครองตนเองเพื่อความเป็นมงคล ดังนั้นจึงมีความเชื่อว่าการสร้างปราสาทนากหัตถ์ลึงค์เป็นเรื่องที่ไม่เป็นมงคลและเป็นเรื่องที่มีผลเกิดขึ้นกับตัวผู้เป็นเจ้าของและครอบครัว ดังนั้นช่างหรือสล่าที่ทำปราสาทจะมีขันครูหรือหิ้งครูที่มีกรวยใบตองมีดอกไม้ธูปเทียนและเครื่องประกอบต่าง ๆ ที่มีแนวทางปฏิบัติที่ถูกกำหนดมาจากครูอาจารย์ที่ไปเรียนมา เพื่อเป็นการสมมุติว่าครูบาอาจารย์ที่เจ้าของร้านหรือสล่าได้ไปเรียนวิชาการทำปราสาทจะช่วยปกป้องรักษา ป้องกันสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ หรืออาถรรพณ์ที่จะเกิดขึ้นจากการทำปราสาท จากความเชื่อนี้เองที่สะท้อนให้เห็นถึงความกตัญญูต่อผู้มีบุญคุณในการสั่งสอนวิชาการทำปราสาทให้แก่ลูกศิษย์ ผู้ที่เป็นศิษย์จะต้องมีความกตัญญูและรู้คุณครูบาอาจารย์ จึงได้จำลองเอาขันครูนั้นสมมติแทนครูอาจารย์ทั้งหลายที่ได้ล่วงลับไปแล้วมาสถิตอยู่ ณ ที่นั้นให้มาช่วยคุ้มครองกิจการให้เจริญรุ่งเรืองและป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นต่อตัวลูกศิษย์ และจะต้องมีการทำพิธีเลี้ยงผีครูเป็นประจำทุกปีเพื่อแสดงออกถึงความเคารพและกตัญญูที่ผู้เป็นศิษย์มีต่อครูอาจารย์ของตน

ภาพที่ 4 ภาพบรรยากาศและผู้คนงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพสิทธินายก ณ พุทธมณฑล 750 เชียงราย

ที่มา: วัดพระสิงห์ (พระอารามหลวง)

2.4 ความสามารถด้านเชิงช่าง ปราสาทนกกหัสติ์ลิงค์เป็นการรวมเอางานช่างต่าง ๆ มาในตัวปราสาท ดังจะเห็นได้จากความสูงใหญ่และความโดดเด่นของปราสาทนั้น โดยในตัวปราสาทได้รวมเอางานช่างหลายแขนงเข้าไว้ด้วยกัน ได้แก่ ช่างไม้ ช่างเขียน ช่างฉลุลายกระดาศ (ช่างต้องลาย) ช่างแกะ ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดถือว่าเป็นงานช่างชั้นสูงที่หาคนทำได้ยากยิ่ง โดยแต่ละช่างมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ดังนี้

- ช่างไม้ มีหน้าที่ในการขึ้นโครงสร้างทั้งหมดของตัวปราสาทได้แก่โครงนกกหัสติ์ลิงค์ที่มีตัวเป็นนกกมีหัวเป็นช้างมีปีกมีหาง และเพิ่มความสวยงามโดยใช้เทคนิคการเข้ามูมไม้ให้เป็นเหลี่ยมเป็นมุมสวยงามได้รูปทรง

- ช่างฉลุลายกระดาศ (ช่างต้องลาย) ทำหน้าที่ในการฉลุลายกระดาศสี่สันต่าง ๆ ให้เป็นลวดลายตามที่ได้ออกแบบไว้ เพื่อนำไปประดับตกแต่งตัวปราสาทเพื่อให้เกิดมิติสวยงาม

- ช่างเขียน ทำหน้าที่ในการแต่งแต้มสีสันลวดลายต่าง ๆ ในตัวปราสาทโดยเฉพาะหัวนกที่ทำเป็นรูปช้างซึ่งต้องใช้ทักษะในการวาดอย่างสูง อีกทั้งการวาดลายที่หางนกที่ต้องใช้ทักษะเฉพาะตัวในการวาดลวดลายให้พลิ้วไหวอ่อนช้อยเป็นธรรมชาติ

- ช่างแกะ เป็นอีกสกุลช่างที่มีความสำคัญในการทำปราสาทนกกหัสติ์ลิงค์เพราะเป็นช่างที่ต้องใช้ทักษะในการแกะโพมเป็นรูปทรงต่าง ๆ และต้องได้ขนาดและความสมดุลกับขององค์ประกอบต่าง ๆ ในปราสาท เช่น การแกะโพมเป็นรูปพรหมสี่หน้า การแกะปลียอด บัวกลุ่ม ฐานบัว ฐานบัลลังก์ และการเข้ามูมเสา ทั้งหมดนี้เป็นการใช้เทคนิคและความชำนาญเฉพาะตัวของช่างที่จะแกะออกมาให้มีความสมดุล สวยงาม และเหมือนจริง

- ช่างติดกระดาศติดลาย เป็นอีกช่างที่มีความสำคัญในการทำปราสาทเพราะช่างติดลายเป็นช่างกลุ่มสุดท้ายที่จะทำหน้าที่ตกแต่งตัวปราสาทและตัวนกกหัสติ์ลิงค์ให้มีความสวยงาม ซึ่งการติดลายนั้นต้องใช้ความชำนาญสูงมากในการติดเพราะหากไม่มีความชำนาญกระดาศจะไม่ติดกับไม้ที่เป็นโครงสร้างหลักของปราสาท หรือบางครั้งจะเกิดการหลุดของกระดาศหากติดไม่ดี

3. สะท้อนถึงคุณค่าด้านเศรษฐกิจ

นอกจากการแสดงออกด้านฐานะและความสำคัญของคนที่เป็นที่ยอมรับของคนในสังคมแล้ว ปราสาทนกหัสติลิงค์ยังก่อให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจในสังคมที่มีการสร้างงานและสร้างรายได้ให้กับชุมชนที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม ดังนี้

3.1 ด้านการกระจายรายได้ การสร้างปราสาทนกหัสติลิงค์มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ การทำปราสาทนกหัสติลิงค์ต้องใช้วัสดุที่สำคัญในการทำได้แก่ไม้เนื้อแข็งเพื่อทำเป็นโครงสร้างและไม้เนื้ออ่อนเพื่อใช้ประกอบรายละเอียดในการย้อมมุโครงสร้างเพื่อให้มีความสวยงามพริ้วไหว และกระดาสีสันต่าง ๆ เพื่อใช้ฉลุลายสำหรับตกแต่งตัวนกหัสติลิงค์และปราสาทศพ ทั้งหมดนี้จำเป็นต้องซื้อจากร้านค้า โดยร้านทำปราสาทนกหัสติลิงค์จะมีการสั่งซื้อไม้จากชาวบ้านในชุมชนที่ประกอบธุรกิจโรงเลื่อยไม้ โดยโรงเลื่อยได้หาซื้อไม้ในชุมชนที่มีการปลูกหรือมีไว้ในครอบครองและจะรับซื้อไม้จ้าวป่าและจ้าวบ้าน ซึ่งไม้ชนิดนี้เป็นไม้เนื้ออ่อนเหมาะกับการนำมาทำปราสาท และยังโตเร็วและสามารถปลูกทดแทนใหม่ได้ตลอดเวลา โดยการทำปราสาทนกหัสติลิงค์แต่ละหลังใช้ไม้เป็นจำนวนมาก โดยในแต่ละครั้งจะมีการสั่งซื้อไม้จากจำนวน 35,000 บาท จากเม็ดเงินดังกล่าวจึงทำให้เกิดการหมุนเวียนของเงินในชุมชนเกิดขึ้นระหว่างของเจ้าของโรงเลื่อยและชาวบ้านที่ขายไม้

3.2 ด้านการจ้างงาน การทำปราสาทนกหัสติลิงค์แต่ละหลังต้องใช้เวลาาน เนื่องจากมีขนาดที่ใหญ่โตและรายละเอียดสูง ดังนั้นจำเป็นต้องใช้คนงานเพื่อช่วยงานเป็นจำนวนมากโดยปราสาทนกหัสติลิงค์แต่ละหลังจะใช้แรงงานสลับสับเปลี่ยนกันมาทำงานประมาณ 20 คน ซึ่งการทำปราสาทนกหัสติลิงค์มีขั้นตอนและองค์ประกอบที่แตกต่างกันโดยสามารถแยกการท้อออกเป็น ส่วน ๆ ได้ดังนี้ 1) ขั้นตอนการขึ้นโครง 2) การต้องลายหรือการฉลุลายกระดาส 3) การติดกระดาสและการติดลาย และ 4) การติดตั้ง โดยแต่ละส่วนจะมีการจ้างชาวบ้านที่มีความถนัดในแต่ละขั้นตอนมาดำเนินการเฉลี่ยวันละ 4-5 คนต่อวัน โดยค่าแรงจะขึ้นอยู่กับความชำนาญและความยากง่ายของงานแต่ละส่วน ซึ่งคนงานทั้งหมดเป็นคนในชุมชน โดยรวมปราสาทหลังหนึ่งจะให้ค่าใช้จ่ายในการจ้างงาน จ้างรถเครน รถบรรทุกสำหรับขนส่ง และค่าอาหารคนงาน ประมาณ 150,000 บาท ดังนั้นจะเห็นว่าการสร้างปราสาทนกหัสติลิงค์ทำให้เกิดการจ้างงานและการกระจายรายได้ให้แก่คนในชุมชน

3.3 ด้านเครือข่ายธุรกิจ มีการสร้างเครือข่ายทางธุรกิจเกิดขึ้นจากการทำปราสาทนกหัสติลิงค์ ซึ่งการจัดงานพระราชทานเพลิงศพแต่ละครั้งจะมีการจ้างวงแห่ล้านนา เพื่อการขับกล่อมเสียงเพลงภายในงานเพื่อให้งานไม่เงียบเหงาจนเกินไป ดังนั้นผู้รับทำปราสาทศพจึงต้องมีเครือข่ายวงแห่เพื่อที่จะทำการว่าจ้างให้มาบรรเลงขับกล่อมภายในงานทั้งในช่วงกลางวันและช่วงกลางคืนในการเผาจริงนอกจากนั้นในช่วงการพระราชทานเพลิงศพ (การเผาหลอก) และช่วงประชุมเพลิงในตอนกลางคืน (การเผาจริง) จะต้องมีการใช้ดอกไม้ไฟนานาชนิด พลุขนาดต่าง ๆ เพื่อจุดให้เกิดความสวยงามและเป็นนัยยะของการพระราชทานเพลิงและการประชุมเพลิง ดังนั้นผู้รับทำปราสาทจะต้องว่าจ้างช่างดอกไม้ไฟ มาทำการติดตั้งและจุดในสองช่วงของพิธี ซึ่งทั้งหมดเป็นส่วนรับผิดชอบของผู้รับทำปราสาทเพราะการว่าจ้างทำปราสาทได้รวมวงแห่และดอกไม้ไฟไปแล้ว ดังนั้นการสร้างเครือข่ายทางธุรกิจจึงเกิดขึ้นเพราะช่างผู้รับทำปราสาทที่ไม่มีความชำนาญในงานด้านนี้จึงต้องอาศัยเครือข่ายทางธุรกิจเหล่านี้เพื่อนำมาประกอบในงานพระราชทานเพลิงศพ

4. คุณค่าด้านศิลปะและสุนทรียภาพ

ปราสาทนกกหัสติลิงค์เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่เกิดจากจินตนาการที่มีการตกแต่งประดับประดาที่สวยงามตามแบบแผนความเชื่อทางวัฒนธรรมที่สะท้อนออกมาในด้านความงามและงานฝีมือ การทำปราสาทนกกหัสติลิงค์แต่ละหลังถือว่าการรวมศาสตร์ของช่างหลายแขนงรวมไว้ด้วยกัน ซึ่งงานช่างแต่ละอย่างมีความสวยงามในเชิงช่าง การตกแต่งล้วนแล้วแต่มีความวิจิตรสวยงาม ทำให้ผู้ที่พบเห็นต่างชื่นชมกับความวิจิตรสวยงามและความใหญ่โตของปราสาทนกกหัสติลิงค์ ดังจะเห็นได้จากการเข้ามาถ่ายรูปเป็นที่ระลึกของผู้มาร่วมงานและผู้คนที่สัญจรผ่านไปมา

ภาพที่ 5 การแสดงของศิลปินเชียงรายงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพสิทธินายก ฦ พุทฺธมณฺทล 750 เชียงราย
ที่มา: วัดพระสิงห์ (พระอารามหลวง)

บทส่งท้าย

คติความเชื่อของคนล้านนา นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังมีบทบาทความเชื่อในพระพุทธศาสนา จากอดีตถึงปัจจุบันผ่านกาลเวลาอย่างยาวนาน ความเชื่อในเรื่องของภพภูมิ และชีวิตหลังความตาย ยังคงผูกพันอยู่กับชีวิตของคนชาวล้านนาอย่างแนบแน่น การนับถือพุทธศาสนาที่ได้ฝังรากลึกลงในชีวิตของคนล้านนาจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างยาวนานมีวิถีการปฏิบัติที่มีการสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ความเชื่อเหล่านั้นเป็นส่วนสำคัญในการหล่อหลอม วัฒนธรรม ความเชื่อที่เปลี่ยนผ่านออกมาเป็นวิถีและความศรัทธา ศาสนาพุทธสอนให้ทุกคนเป็นคนดี เพื่อการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ ดังนั้นบุคคลที่มีความประพฤติดี ทำดี เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคมเป็นที่ศรัทธายกย่องเลื่อมใสย่อมได้รับการนับถือและให้เกียรติจึงได้รับการยอมรับและการยกย่องของสังคม ดังนั้นประเพณีการสร้างปราสาทนกกหัสติลิงค์เพื่อประกอบพิธีศพของพระสงฆ์จึงไม่ได้เลือนหายไปจากประเพณีของคนล้านนา ยังคงมีการยึดถือปฏิบัติ สืบต่อกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

การสร้างปราสาทนกกหัสติลิงค์ ทุกส่วนทุกองค์ประกอบจะถูกกำกับไปด้วยคติความเชื่อและพิธีกรรม ในปัจจุบันมีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการสร้างโดยมากมักจะนิยมมอบหมายให้ช่างผู้ชำนาญและมีฝีมือ ที่ประกอบกิจการสร้างปราสาทศพเป็นผู้ทำ ดังนั้นหากชุมชนใดจะมีการการสร้างปราสาทนกกหัสติลิงค์เพื่อใช้ประกอบในงานศพของพระสงฆ์ในชุมชนของตนก็ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์รูปที่มรณภาพลงไปแล้ว ต้องเป็นผู้ที่มีคุณงามความดี เป็นพระมหาเถระมากด้วยพรรษากาลหรือเป็นพระผู้ที่ทรงสมณศักดิ์ มีผู้คน

เคารพนับถือเป็นจำนวนมาก จึงมีการสร้างปราสาทนกหัสติลิงค์ถวาย การศึกษาเรื่องปราสาทนกหัสติลิงค์นับว่าเป็นการมองเห็นบทบาทในมิติทางวัฒนธรรมของปราสาทนกหัสติลิงค์ของคนในภูมิภาคล้านนา ถือว่าเป็นการสร้างสรรค์ทางศิลปะทางความเชื่อ เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของชาวล้านนาและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ที่เป็นเครื่องหมายแห่งความศรัทธาแล้วยังแฝงไปด้วยความหมายอันลึกซึ้งละเอียดอ่อนของคติความเชื่อในเรื่องของชีวิตหลังความตายและหลักธรรมคำสั่งสอนตามแนวพุทธปรัชญา ดังนั้นการศึกษาเรื่องปราสาทนกหัสติลิงค์จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจในเชิงของมิติทางวัฒนธรรม การคงอยู่ของความเชื่อในเรื่องของการสร้างปราสาทนกหัสติลิงค์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงไปของสังคมในยุคปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การศึกษาในระดับสูงขึ้นไป

References

- Chaikul, W. (2003). **Cultural and Social Context of Prasart Sop Making in Chiang Mai Province**. Faculty of Education, Chiang Mai University.
- Cittasamyaro, C. (2010). **A Study of the Concept of Cultural Belief of Corpse's Castle Making of Buddhist People in Lanna**. Faculty of Arts, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Jenjai, N. (2012). **The Models of Hassadeeling Bird-Invented Castles Found in Chiang Rai Province**. School of Social Science, Chiang Rai Rajabhat University.
- Ketprom, S. (2001). **Traditions of Urban Life**. Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Khemmuk, Y. (2010). **Chor and Tung Arts of Faith Local Knowledge**. Institute of Language, Arts and Culture, Chiang Mai Rajabhat University and Phra Boromathat Doi Suthep Foundation.
- Payomyong, M. (1994). **Twelve-Month Tradition of Lanna Thai**. Chiang Mai: S.Sub Printing.
- Phanichphant, V. (2005). **Lanna Culture**. Chiang Mai: Silkworm Books' Publisher.
- Rupin, S. (2010). Husadilingu Castle. *Journal of Arts Gallery News*, 7, 10–11.
- Sansa, P. (2013). **Lanna World: Development of the Construction of the Funeral Castle, Himmapan Creatures and the Ku**. Chiang Mai: Max Printing.
- Sikka, P. (2013). **Husadilingu**. Ubon Ratchathani: Ubon Ratchathani University Press.
- Sukkhata, P. (2019). **Legendary Opening-meaning 'Husadilingu Castles' Funeral of Monks in Lanna-Lan Chang Culture**. Retrieved from https://www.matichonweekly.com/column/article_166149.
- Thamthi, S. (2007). **Lanna Stories Book Set**. The Center for the Promotion of Arts and Culture, the Lanna Traditional House Museum, Chiang Mai University.